

É R T E K E Z É S E K
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XI. KÖTET. I. SZÁM. 1882.

UGOR VAGY TÖRÖK-TATÁR EREDETŰ-E

A MAGYAR NEMZET?

HUNFALVY PÁL

R. TAGTÓL.

— Ára 20 kr. —

BUDAPEST, 1883.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvkönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Gelije Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. — X. Amagyar bővített mondat. Brassai Sámuel től. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codextról. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Henrik l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szó tárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei elött) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölések módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló Vádnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett. Finaly Henrik l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja ez ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól.

UGOR VAGY TÖRÖK-TATÁR EREDETÜ-E

A MAGYAR NEMZET?

HUNFALVY PÁL

R. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1883.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1883. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet?

(Olvastatott a m. t. Akadémia 1883. jan. 8-án tartott ülésében.)

Vámbéry munkája: »*A magyarok eredete. Ethnologiai tanulmány*« azt igyekszik bebizonyítani, hogy a magyar nemzet nem *finn-ugor*, hanem *török-tatár* eredetű. Az eredet kérdését tehát, szemben a Vámbéry előhozta bizonyítgatással, újból vizsgálat alá kell vetni, s ha lehet, reája oly világos meggyőző feleletet adni, a melyet történelmi és ethnographiai kérdésekben csak adhatni. Ösztönöz engem arra többi közt a »Nemzet« tavalyi 82-dik számában megjelent tudósításnak eme nyilatkozata is: »Húsz éve immár, hogy Hunfalvy Pál tudós társával, Budenz Józseffel, a finn-ugor nyelv- és fajrokonságunk megállapításán dolgozik. De bármily nagy tudományos készlettel és alapos készültséggel dolgoznak azon, *tudományuk nem bír átmenni vérünkbe* (!) s a magyarság csak kételylyel és kedvetlenül fogadja, a mit ők bizonyosnak állítanak.«

A kétely és kedvetlen fogadás még hazafisági szint is hazud magára, hogy annál kevesbbé érezze annak szükségét, csak gondolkodni is arról, a mivel az »alapos készültség« megkinálja. Minap is hallottuk egy akadémiai felolvasásban a »*hazafias történetírást*« ajánlani, a mivel, nem épen nagyon lefátyolozva, az én *hazafiatlan* eljárásom bélyegezteték meg. Én régen vallom és írom, hogy a hunok nemzetiségi mivoltát nincs módunk megismerni, hogy tehát nem tudomány, hanem esztelenség, a magyarságot avval azonosítani, *a mit nem ismerünk, sőt teljes lehetetlenség is megismernünk*. Ha mégis a hun-magyar rokonsági eszme átment a vérünkbe: tehát egy esztelenséggel, azaz szellemi betegséggel, terheljük meg vértünket; a mi azután mi okos eredményt szülhet, azt én nem tudom, Ellenben azt tudom, hogy betegség egészséget nem szülhet.

Sok egyéb ellen is irok, a mi, úgy látszik, átment a magyar vérbe, de a mit én, mint betegséget, ki szeretnék abból hajtani. Régóta állok tehát a *hazafiatlanság* hírében. Bátor vagyok erről egy anekdotát közleni, melyben egy kis magyar pszichológiai vonás tűnik elő.

Midőn 1856-ban a »Magyar Nyelvészet«-et akartam megindítani, több általam ismert és tisztelt magyar író támogatásra szólítottam fel. Az egyik — még él, azért nem nevezem meg — támogatását megigérvén, egyszersmind azt is tudatá velem, hogy egy igen tekintélyes akadémiai tag által — az ugyan nem él többé, de azért még sem nevezem meg, tudván, hogy: »de mortuis« stb. — figyelmeztetett arra, hogy engem az osztrák kormány azért vesztegetett meg, hogy a magyar nemzet hitelét a finn rokonság hirdetésével lerontsam, tehát óvakodjék én tőlem. Nagyon csodálkozám, nem azon, hogy valaki engemet megvesztegetettnek tart — hisz addig is már igen sok különöst tapasztaltam volt az emberek részéről — hanem inkább azon csodálkozám, hogy bármely nemzetnek a hitelét *nem saját derék művelte, hanem eredete alapíthatni meg*, a mely pedig homályos, és csak történelmi és nyelvészeti nyomozások útján deríthető fel, ha általában felderíthető. Én még azon magános embert sem becsülhetem, a ki saját semmiségében az elődjeinek érdemeivel hányja-veti magát: hogyan tisztelhetném azt a nemzetet, a mely az eredetével akarná érdemes voltát kitüntetni! Leginkább pedig azon csodálkozám, hogy valaki olyan ostobául gyerekes kormányt gondolhat, hogy az a képzelt vagy valóságos eredet tagadásával akarná a nemzet hírét-nevét lerontatni. Csak később tapasztalám, hogy az 1856. évbeli akadémikus hitében már régen mások is osztoztak, minélfogva azt némileg vér-betegségből fakadónak kell tartanom.

A »Századok« 1877. évbeli folyam 256—265. lapjain Jalava Antal »Magyarország és népe. Negyven utazási levél« című munkáját ismertetém, a mely 1876-ban Helsingforsban, finn nyelven jelent meg. Annak 34—36. leveleiben a szerző a finn és magyar nyelvek egymáshoz való viszonyáról értekezik, ezt irván többi közt: »Azon megegyezés, a mely a finn és magyar nyelvek alkotásában, még inkább pedig egyes szavaik között

megvan, világosan mutatja, *hogy a két nyelvnek s a két nemzetnek közös fészkek volt.* El is ismerték azt Finnországban, mióta ott némi tudása lett a magyar nyelvnek: ámde Magyarországon eleinte nagyon nem szerették azt a rokonságot. S miért? Mert a magyarok szégyenlik vala. Hogyan! a híres hunok utódjai amolyan semmire kellő népnek volnának rokonnai? Sértő ez a nemes magyar nemzetre nézve; azt csak a gyűlölet vagy irigység foghatja reája. — Ilyetén közvéleménynek voltát Kossuth könyvéből is (Ludwig Kossuth's gesammelte Werke, deutsch von Zerflý, Privatsekretär desselben. 3. Band. Leipzig, 1850.) bizonyítja Jalava. Annak harmadik kötetének 188. stb. lapjain Kossuth elpanaszolja, hogy a magyart még attól a jogtól is meg akarták fosztani, mely szerint maga határozza meg eredetét. Szláv és német írók, minden tudományos alap nélkül, így folytatja Kossuth, holmi barbár és megvetett népekkel rokonítják a magyart, hogy nevetségessé tessenek a nemzetiségét. *Fájdalom, akarlának magyar írók is, mi inkább elkeseredést mint csodálkozást kelt, a kik ellen nem állhatván a habsburgi diplomatai cseleinek, csábításainak, elfojtották magokban a nemzeti érzést és csatlakoztak amaz idegen írókhoz.* — A sok esztelen, alaptalan hypothesis között, mondja Kossuth, azt támogatják legtöbben, mely a magyarokat és finneket egyeredetűeknek állítja. Ennek a hypothesisnek ellenében felhossa Kossuth, hogy két nemzet közti rokonságot csak nyelvbeli, szokásbeli és idombeli egyezés bizonyíthat. Úgy de ha összevetjük a magyar és finn nyelveket, azok közt nagyobb egyezést nem találunk, mint a milyen van a francia és a szláv között. Azt mondják, így folytatja Kossuth, hogy a magyar nép a VI. században szakadt volna el a finn néptől: de a magyar már 884-ben jött mai országába, s akkor is a nyelve az vala, mi most, hogyan változhatott volna el annyira egy-két század folytában! »De még ennél is inkább a nagy testi és lelki különbség czáfolja meg azt a vélt rokonságot. A magyarok szinte minta-példányai a férfias szépségnek: a finnek a legrútabb emberfajhoz tartoznak. Már a legrégebbi történetírók vitézek-, nemeslelkűek-, nyílt szívűeknek írták le a magyarokat. De kicsodák a finnek? Hitvány ravaszok, csalók, pénz után áhítózik; testi és lelki tulajdonságaikra nézve az

emberiség legsalsóbb fokán állók. S ők volnának a magyarok ősei vagy testvérei? *Valóban, ha nem ismernők a habsburgi historicusok titkos útjait, eszközeit, azt lehetne hinnünk, hogy csupa ember-szeretetből tulajdonítanak a nyomorúlt finneknek ilyen jeles fiakat.*» Kossuth ellenben a magyarokat hunoknak tartja, kiket minden lehető testi és szellemi szépséggel fölékesít.

Kossuth ugyan, a mint a Századok nevezett folyamának 776. és 777. lapjain olvassuk, nem akará a Zerffy »hitvány irodalmi üzérkedését« magáévá tenni: de ha falsum is Kossuthra nézve, a mit Zerffy a finn hypothesis megczáfolása végett felhoz, az mégis »a magyar vérbe általment« meggyőződést fejezé ki, s csakis azért meré Zerffy azt Kossuthnak is tulajdonítani.

Vámbéry munkájának múlt nyáron történt megjelenése után azt hirdetéek lapjaink, hogy a könyv három nap alatt teljesen elkelt. Ez örvedetes hírt én is olvasám falun. Örvedetesnek azért tartom vala, mert tudományos munkának megvételével a magyar olvasó közönség nem szokott sietni. — Majd megveszem a második kiadást, biztatám magamat; a hamar elkelést gyors második kiadás kell, hogy kövesse. Csak november elején érkezőm reá a munka után nézni, s keresés nélkül kaptam egy példányt az *első kiadásból*. De a második kiadás csakugyan elkészült már. Mindenesetre örvedetes dolog, hogy a nagy munka (nagy 8-ad rétű VIII meg 705 lap) olyan gyorsan elkelt. Ha lehet is a *fennophobiának* némi része a nagy érdeklődésben: az érdeklődést tagadni nemesak nem lehet, sőt inkább örvedetes tudomásul kell venni.

Vámbéry a magyarok eredetét török-tatárnak leginkább három okból véli, a melyeket most közelebbről meg akarunk vizsgálni; a harmadik ok az ő nyelvészkedése módjával is megismertetvén bennünket.

Első ok az, hogy a byzantinus, arab, perzsa írók mind *türk*-nak nevezik a magyart. »Ha meg is engedjük, hogy a byzanczi írók részéről használt »turkoi« elnevezés általános és határozatlan természetű, a melyen esetleg talán a török-

tatárokkal szorosabban más rokon ural-altaji népeket is érthetni: de az arab és perzsa szerzők adataira vonatkozólag, kik az ethnikai viszonyokban nagyobb tájékozottsággal bírtak és a magyarokat mégis *turkok*-nak nevezik, minden kétséget viszsza kell utasítanunk.« (206. lap.)

A legelső (perzsa-) arab író, Ibn-Daszta, 913 tájon ad egy hosszabbacska leírást a magyarok életéről a mai déli Oroszországban, a hol lakó-helyeik a Fekete-tengerig nyúltak vala le. Ámde Ibn-Daszta a magyarok előbbi, nem saját korabeli, életéről és földjéről tudósít bennünket, a mit egy régibb forrásból merített. Ő a magyar (modsgar) nevet ismervén, azt mondja, hogy *a magyarok nemzete török-féle* (=al-modsgariah dsinsz min et-türk). Ő a Pontust, vagyis a Fekete-tengert *Rum*-nak, azaz rómainak, nevezi. Előtte tudniillik akár perzsa, akár arab eredetű volt is, a *római* birodalom neve annyira ismeretes vala, hogy bátran a Pontust rómainak nevezé. Hasonlóképen ismeretesek valának előtte a görögök, de kivált az arabok és turkok. Akár személyes utazásaiból, akár csak könyvekből szedte is tudomását a rosok-, szlávok-, kozarok-, bolgárok-, burtaszokról — mind ezekről szól — a magyarokat a legismertebb nemzetek valamelyikéhez kelle számíttania, mert való eredetöket nem tudja vala. Már se a rómaiakhoz, se a görögökhöz, se pedig az arabokhoz nem számíthatta, tehát a törökökhöz sorozá, a kiknek életmódjuk inkább, mintsem amazoké, hasonlít vala a magyarok életmódjához. Ebből a körülményből pedig korántsem lehet nemzetiségi azonosságra vagy ethnikai kapcsolatra következtetni.

Már Ibn-Daszta szemei elől rég eltávoztak volt a magyarok, hisz 913 tájon a mai Magyarországon terjedének: hát még az Ibn-Daszta után következő úgy arab, mint perzsa írók mi bizonyost tudhattak a Közép-Duna és a Tisza mellékein állandóan megtelepült magyarokról? Legfelebb a visszamaradt részt a Baskir földön ismerheték, s a Vámbéry által felhozott tudósításaikból azt érthetni ki, hogy annak is a neve magyar vala. De a tatárjárás előtt meglátogató dominikanusok világosan megkülönböztetik az ottani magyarokat a körülöttök lakó török-tatároktól. Amazokat olyan magyaroknak írják le, a mi-lyenek a magyarországiak, csakhogy még pogányok valának;

ellenben a török-tatárokat nem találják magyaroknak, valamint ezeket nem török-tatároknak. — Vámbéry tagadja ugyan a híres Julianus-féle tudósításnak hitelességét: pedig annak a hitelessége a magyarokra nézve bizony felülmúlja a számos arab és perzsa összekúszált tudósításét. Inkább is csak szeszélyből származik Vámbérynak tagadása, mintsem komoly bírálatból. De mert nemcsak a Julianus, hanem más utazó és követségben járó szerzetesek tudósításai a »Magna Hungaria«-ról, leghathatósabban megegyeznek a magyaroknak Vámbéry-képzelt török voltát, azért tagadja hitelességeket.

Bölcs Leo, a ki Árpádnak kortársa, és Constantinus Porphyrogenitus, a ki meg az Árpád legközelebbi utódjainak kortársa vala, szintén *turk*-nak nevezik a magyar nemzetet, de csakis azért, a miért Ibn-Dasza is annak tartotta volt. Vámbéry maga ezt az okot világosan elismeri, midőn a 145. lapon ekképen ír: »A XII. és XIII. században a moszlim világ Európa lakóit a *friends* vagy *efriends* gyűjtő néven ismerte, mely tudvalevőleg a Nagy Károly alatti frank birodalomra vonatkozó reminiscenciából vette volt eredetét. E név a kereszties hadjáratok után még hosszú ideig marad használatban Így állhatott a dolog Konstantin és Leo idejében is a törökökre nézve, s ez lehet egyedüli oka annak, hogy az akkoriban még ismeretlen magyarok, az őket megillető (?) *turk* gyűjtő-nevet nyerték.« Kell-e még több annak bebizonyítására, hogy a magyarok *turk* neve a byzantinus, arab, perzsa íróknál oly kevésbé határozta meg a magyarok nemzetiségét, mint a *friends* elnevezés a moszlim íróknál az európai nemzeteket nem határozhatta?

De hogyan nevezték a magyarokat a nyugat-európai latinul írók, a kiknek sokszor siralmas alkalmuk akada, őket megemlíteni? A prumi apát, Regino, a 889. évnél »gens *Hungarorum* ferocissima«-nak nevezi; a X. és XI. századokbeli »Annales«-ek, mint a Sangallienses, Weingartenses, Augienses stb. stb., a melyek egész sorát Pertznél találni, mind *ungri*, *ungari*, *ungarii*-nak nevezik, pedig már néha azokat is tudósítással, mit Ekkehardusból veszünk észre, ki a 958. évről írja: »A kik az Ungrokat Agarenusoknak vélik, nagyon tévednek« (qui autem Ungros Agarenos putant, longa via errant). Tehát okoskodnak vala a magyarok eredetéről is; de azért

együk sem nevezé *turk*-féléknek, ámbár a *turk* név ismeretes lévén előttök, talán még alkalmasabb lett volna a magyarok félelmessége kifejezésére, mint az *unger*, *ungar* név. Az európai latin írók, a kik a korra nézve felülmúlják a Vámbéry felhozta arab és perzsa írókat, legalább is annyit nyomnak, mint emezek. Valóban »az arab és perzsa szerzők« nagyobb tájékozottsággal nem bírtak a magyarok eredetére nézve, mint a latinul író európaiak.

A *második ok* ethnikai és társadalmi, a melyet Vámbéry imígy fejez ki: »Vannak ethnikai és társadalmi okok, melyek nemcsak hogy a magyarok török-tatár eredete mellett szólnak, hanem egyszersmind a finn-ugor származást vitató ellenkező véleményt a kombinációk köréből teljesen kirekesztik. Az ethnologia mai állásánál nem szükséges különösen kiemelni, hogy az ember ép úgy, mint az állat és növény, az anyaország bélyegét hordja magán; továbbá csak oly életmódot folytathat és csak oly foglalatosságra adhatja magát, a történetben csak azt a szerepet játszhatja, mely physikumával, t. i. azon talaj és éghajlat természetével, a melyen és mely alatt született és felsepedt, teljes összhangzásban áll.« (207. 208. lap.) S miután Vámbéry az ázsiai puszták török-tatár vitézségét jól feldicsérte, s annál fogva is a magyarokat a török-tatár ághoz tartozóknak hirdette, így folytatja: »Ez a magyar nép a békeszerető, halálszat- és menyétvadászattal foglalkozó ugoroknak egy ágról szakadt édes testvére volna-e? Meg nem foghatjuk, mikép volt lehetséges szem elől téveszteni, hogy az az államalkotó és harczias szellem, melynek a magyarok sikereiket köszönik, mely fenmaradásukat az őket környező idegen népelemek közt biztosította, csak oly intézmények, erkölcsök és szokások kifolyása lehet, melyek egy kóbor életmódot folytató, állattenyésztő és a pusztán lakó társadalomban gyökereznek, nem pedig oly társadalomban, mely patriarchalis elzárttságában folyói és erdői határai között megmaradván, soha egy nagyszabású, hősi világtörténeti tette magát el nem szánta.« (208. 209. lap.) Körülbelül úgy írt 1850-ben a Kossuth nevével takarózó (?) Zerffy is, tudatlan lévén a keleti nyelvekben, nem is utazván Ázsiában, s az ethnologia 1882-ki állását sem ismervén. Zerffy nem volna méltó a figyelemre: de Vámbéry, ki mind azzal ki-

tűnik, a mi nélkül Zerffy szűkölködik, s a ki mégis 1882-ben úgy ír, mint Zerffy 1850-ben írt, figyelmünket kiválóan felhívja.

»Az ember az *anyaország* bélyegét hordja magán, csak azt az életmódot folytathatja, s a történetben csak azt a szerepet játszhatja, mely physikumával, t. i. a talaj és éghajlat természetével összhangzásban van.« — Tökéletesen igaz volna, ha az *anyaország* fogalma nem tenné kétségesse. A meddig valamely nép, vegyünk egy török-tatár népet, Ázsia pusztaságán hol élhezik, hol torkoskodik: addig az úgy él, a mint lehet, társadalmi mivolta, családi élete, törzsbeli háborúskodásai olyanok, a milyenek azon állapotban lenni szoktak. — Ezek tehát mind »a physikumával« összhangzásban vannak, mint Vámbéry bennünket oktat; ezek az *anyaország* bélyegét hordják magokon. De mikor ilyen nép, mint p. o. a mongol, Dsingiskán vezérlete alatt meghódítja Sina-országot, s a Dsingiskán utódjai Pekinget választják székhelynek: vajjon folytathatja-e még anyaországa pusztai intézményeit, erkölceit, szokásait? Mi lesz most »teljes összhangzásban« a Dsingiskáné physikumával? A történetek egészen más feleletet adnak, nem azt, melyet Vámbéry tár az olvasói elé.

Az oszmauli nép hasonlókép ázsiai pusztáról rajzott ki: vajjon szultánjai Bruszában, azután Drinápolyban, végre Stambulban ugyanazok maradtak-e mind népestül, milyenek annak előtte a közép-ázsiai pusztán voltak, s a nagy Szulejmán csak olyan közönséges lóköttő maradt-e, milyen az Aral-tó környékén »kóbor életmódot folytatók«?

A magyarok eleji halászáttal és menyétvadászáttal foglalatostkodtak volt eredeti hazájokban, a mint a magyar krónikák is beszélik, a melyeknek hitelt ad Vámbéry. Hisz ott mindnyájan, még a gulyás és kanász is, nyusztos ruhát viseltek; útjokban is nyugat-dél felé »csak hússal és hallal éltek,« mert »ifjaik mindennap vadászatban valának, a honnan az naptól fogvást a magyarok a többi nemzeteknél különb vadászok,« írja az Anonymus. Még azon időben is, midőn tanyáik a Fekete-tengerig értek, a halászat és vadászat vala egyik fő foglalatosságuk, habár a szántás-vetés nem volt is többé ismeretlen előttük. Sőt még a Kárpátok övezte országban is eleinte a halászat és vadászat, meg a marhatartás inkább táplálta

őket, mintsem a földművelés. Mert a kicsapásaikból öltözni valót, aranyat-ezüstöt, foglyokat hoztak ugyan haza: de emni valót nem hozhattak a honn ült egész népnek, asszonyoknak, gyermekeknek, aggoknak. De vajjon az új hazában nem kellett-e lassanként, és szükségképen társadalmi rendjöknek is változnia? Az új »physikum« új intézkedést követelt és hozott elő s ez új intézkedés az új physikummal lett összhangzásban. S midőn a királyság és kereszténység lábra kapott köztök: »a kóbor életmódot folytató társadalomban gyökerező miféle erkölcsök és szokások« biztosíthatták volna a magyar nemzet fenmaradását? Hisz azok talán már a XI. század végeig egészen megsemmisítették volna, mint a besenyőket, a kik pedig valaha sokkal hatalmasabbak voltak a magyaroknál! Épen-séggel nem áll, a mit Vámbéry a 209. lap végén mond: »A mint a szárazföld belsejében lakó emberből csak ritkán válik jó hajós; valamint a síkság lakója nem igen alkalmas a hegy-mászásra: ép oly kevésbé nőhet ki magát a finn-ugor származásu ember, sajátos életmódjával harcossá és világhódítóvá. A történetben legalább nem lelünk ilyen saltus-t in-natura. *Ép azért kellett a Pannoniát meghódító magyarok zömének egy nomád török-tatár törzshöz tartoznia.*« Tetszetős mondatok, de nagyon kevés valóságot jelentenek.

Szárazföld belsejében lakó emberből *csak ritkán* válik jó hajós. De mégis válhatik, mint Vámbéry is gondolja. Nem hirtelen ugyan, hanem lassanként, a mint valamennyi hajós-nép vált azzá, mert sem »in natura« nem »in historia« nincsen ugrás. Egy kirgiz ló-zsiványból sem válhatik egyszerre egy nagy Szulejmán; de ha »isten is úgy akarja,« azaz, ha ideje előtt a civilisatio fel nem akasztja, s a soha eléggé számba nem vehető körülmények is kedvezők, unokájából vagy déd-unokájából egy Szulejman válhatik. Lám, mit tapasztaltam rövid látogatás alkalmával Pólában? A kis tengeri múzeum tárgyait egy öreg ember magyarázgatá nekünk németül, azon gyorsan folyó beszéddel, mely a jól betanult leczkét bizonyítja. Magunk, nézők, magyarul tevén észrevételeinket, beleszól a magyarázó. »Hát magyar ember ön?« Kérem alásan, én székely vagyok: harmincz esztendeje, hogy hazámból kiszakadtam, szinte már nehezen foly nekem a magyar szó. »Az

arszenálokban többi közt a buvár-készületeket is megnézők. Elszörnyűködve a nehéz fej-borítékon, a legény magyarul kezdi az egyes részeit magyarázni. »Hová való?« kérdém. »Én somogymegyei vagyok« s folytatá, hogy minden másodnap tesznek buvárlási gyakorlatokat, hogy ezzel így, azzal úgy kell bánni stb. A bennünket kísérő tengerészeti tiszt alkalmat vőn megmondani nekünk, hogy Pólában a tengerészek kiváltképen szeretik a magyar legényeket, mint nagyon ügyeseket. — A tengeri betegségről is lévén szó, valaki Franciaországból Angliába való egy utazásáról beszélt, hogy az egész útítársaság, *egy* asszony kivételével, ama kellemetlen bajtól kinoztaték. Azt látván a hajóskapitány, megszólítja: Asszonyságod talán magyar? Igen is, az vagyok; miért kérdi a kapitány? Mert többször vala alkalmam magyar dámát vinni a hajómon, a kit a tengeri betegség nem bántott. — Ez anekdotáknak »értelme« — mint Heltai Gáspár a »fabulák« után veti, hogy Vámbéry állítása, melyszerint szárazföldi ember ritkán válik jó hajóssá, csak nagyon-nagyon kötve igaz.

. »A síkság lakója nem igen alkalmas a hegymászásra,« így Vámbéry. Mégis a székelyek hegymászókká lettek, ámbár Ázsia síkságairól kerültek is volna elő, mert hegyes a tartományuk. — Ismét csak nagyon kötve igaz, a mit Vámbéry állít.

»Finn-ugor származású ember sajátos életmódjával nem nőhet ki magát harczossá és világhódítóvá.« Bizonyosan nem, ha például a Duna-Tisza mellékein is csak mókus-fogdosással akart volna kitűnni. Ámde az éjszaki Ural vidékéről se török-tatár, se árja, se más nemzet nem is repült soha egy nap vagy egy év alatt a Duna-Tisza mellékeire. A mint Mózes 40 évig »trainiroz«-ta a zsidókat a pusztában, hogy képesekké váljanak Palaestina meghódítására: úgy trainirozza a Végzet az egész népeket, vagy részeit, hogy eljátszhassák a nekik szánt történeteket. Miért nem vált a vogul, az osztják világhódítóvá? Arra két más kérdésem van: Miért nem vált a jakut, a tunguz világhódítóvá, pedig amaz török, ez mongol fajbeli? Miért nem vált a cigány világhódítóvá, pedig árja fajbeli? A ki eme két kérdésre adhat kielégítő feleletet, az az elsőre is tökéletesen helyes feleletet talál. Azután Vámbéry *egy* életmódot képzel csak az összes finn-ugorságnál. A finn-

országi, az esztországi finn ember szántó-vető, hajó-építő, házépítő, kereső, és egyéb iparos életmódjával bizony nagyon felülmulja az összes török-tatárságot. — De nem volt soha világ-hódító! veti ellenemre Vámbéry. Én meg nagyon várom, hogy most már megírja a magyar világhódítás történetét, mert azt még sehol megírva nem találom.

Harmadik ok, a miért a magyarokat török-tatár eredetűeknek kell tartani, Vámbéry szerint, »azon maradványok a magyarok kultur-életéből, melyek a végleges megtelepedés korából és a közvetlenül utána következő időből reánk jutottak, mert azok félreismerhetetlenül a török-tatár eredet nyomait viselik magokon.« (209. 210. lap.) Minthogy pedig csak az illető nyelvekben találhatjuk meg ama kultur-életbeli maradványokat: tehát a nyelvek virágos kertjében okvetetlenül némi-némi tájékozódást kell magunknak szerezni, hogy helyes ítéletet tehessünk azokról, a miket Vámbéry felhoz.

Olvasóim legislegnagyobb része tud valamit németül és valamit deákul vagy latinul; sokan köztük bizonyosan tótul vagy szlávul is tudnak. Fogalmuk tehát lehet a német, vagy germán, a szláv és a latin nyelvekről. Ha ezen nyelvek képeit (azaz szavaikat és az ezekkel való élest) egymás mellé rakják, bizonyosan hasonlatosságot vesznek észre azok között. A hasonlatosság onnan ered, hogy ugyanazon nyelv-ágyból csiráztak ki. A három nyelvnek mindenike egy-egy virágszál volt, külön-külön virágszékkel. Tehát a szláv nyelvek (a szlovák, cseh, lengyel, orosz, rác, szlovén stb.) mind *egy* virágszálnak az ágai, melyek egy nyelvi bokrot tesznek. A germán nyelvek (felnémet, alnémet, hollandi, angol, dán-norvég-svéd stb.) hasonlóképen mind *egy* virágszálnak az ágai, melyek együtt egy más nyelvi bokrot képeznek. A latin nyelvet magát nem, csak oltványait, vagy inkább leányait (a rumunt, olaszt, spanyolt, francziát stb.) tekintjük itt. Az említett nyelvek mind egy nyelv-ágnak, az *árjaság*-nak, lévén növényei, azért *rokon nyelvek*-nek hívjuk.

A hasonlítgatás folyhat a nyelvi bokrok egyes nyelvei között, p. o. a felnémet és az alnémet között, az angol és a

dán-norvég-svéd között, s így támad a *germán összehasonlító nyelvtudomány*; azonképen folyhat a szláv nyelvek között, a mikor a *szláv összehasonlító nyelvtudomány* támad. Ez az *első izü rokonság* meghatározása. De folyhat a hasonlítgatás magok a nyelvi bokrok közt is, s ez a *másod izü rokonság* meghatározása, mely az *árja összehasonlító nyelvtudományt* teremti. Valamely első izü rokon nyelvet nem szabad ám közvetlenül olyan rokonnyelvvel hasonlítani, mely amahhoz másodizü rokon, p. o. valamelyik germán nyelvet nem szabad valamelyik szláv nyelvvel hasonlítgatni. Azonképen nem lehet valamely nyelvet a másnak leánynyelvével hasonlítani, p. o. a szlávot a francziával, mint Kossuth-Zerffy tette; mert tudományosan a szlávot a latinnal kell összevetni.

Magyar olvasóim, természetesen, mindnyájan tudnak magyarul, s ha lelki szemök elé a germán, szláv, latin nyelvek képeit tartják, bizonyosan észreveszik, hogy a magyar nyelv képe nem illik azokhoz, nem hasonlít hozzájuk. Fel kell tehát tennünk, hogy a magyar nyelv egy más nyelvi ágyból csirázott ki. Ezt a más nyelvi ágyat *uralaltajiságnak* nevezi Vámbéry, s mi elfogadjuk ezt az elnevezést. Ugyancsak Vámbéry folyvást emlegeti a *török-tatár* meg a *finn-ugor* nyelveket. Maradjunk a kifejezésünk mellett, s mondjuk: a török-tatár nyelvek egyik nyelvi bokrot, a finn-ugor nyelvek meg a másik nyelvi bokrot képezik. Ezeken kívül van még több ide tartozó nyelvi bokor, melyeket mellőzünk. A török-tatár nyelvi bokor tehát s a finn-ugor nyelvi bokor az uralaltajiság nyelvi ágyának a növényei. S valamint az árja nyelvi bokrok egy-egy szálból, melyeknek külön-külön székök volt, ágaztak ki: úgy az uralaltaji nyelvi bokrok is egyes szálabból feslettek, melyeknek azonképen külön-külön székök volt.

Ha már az uralaltajiságban is tudományos összehasonlítást teszünk, legelőbb az első izü rokonságot, azután csak a másod izü rokonságot kell keresnünk. Tehát előbb kell a török-tatár nyelvi bokornak nyelveit összehasonlítanunk, hogy a *török-tatár nyelvhasonlító tudományt* nyerjük. Azonképen előbb kell a finn-ugor nyelvi bokornak nyelveit összehasonlítanunk, hogy a *finn-ugor nyelvhasonlító tudományhoz* jussunk. Ha ezeket az első izü rokonságokat tudományosan megalapítand-

juk, azután foghatunk a másodizü nyelvrokonság kinyomozásához, s bátran összehasonlíthatjuk az összes török-tatár nyelvbokrot az összes finn-ugor nyelvbokkal. De nem szabad valamelyik nyelvbokornak egyes nyelvét akár az egész másik nyelvbokkal, akár ennek egyes nyelvével összehasonlítani; különben óhatatlanul tévedésbe, hibába esünk.

Hová tegyük már a magyar nyelvet? Vámbéry számtalanszor erősen vitatja, sőt egész könyvével bizonyítgatja, hogy a magyar nyelv a török-tatár nyelv-bokorhoz tartozik; hogy tehát amaz eredeti török-tatár szálnak, melynek külön szöke volt, a magyar is csak egyik oldalhajtása, mint a csuvas, oszmani, jakut s a többi számos török nyelv. Ámde nagy csodálkozásunkra, sőt bámulatunkra a 230. lapon ezt is írja: »A mily kevésbé várhatjuk, hogy a macska gágogni vagy a bagoly nyávogni fog, épen olyan kevésbé lehet az, hogy egy meghatározott ethnographiai osztályhoz tartozó ember, a kinek sajátja egy bizonyos hangrendszer, az emberi nem valamely más szakaszának hangjait övéi gyanánt tekintse és használja; és mivel a magyar hangrendszer az uralaltaji faj két különböző csoportját (a finn-ugort meg a török-tatárt) képviseli, azért tartjuk mi a magyar nyelvet mind a két csoporthoz tartozónak, következésképp vegyes nyelvnek.« — Különös egy theoria!

Előbb azt állítja ezen theoria, hogy az emberrel születik a külön nyelv, mint a macskával a nyávogás, a bagolylyal a huhogás (a lúd gágog, a bagoly huhog), minél fogva az ember, természeténél fogva, más nyelvet, mint a mely vele született, ki sem bírna ejteni; azután meg azt állítja, hogy a magyar emberrel kétféle hangrendszer született, minél fogva nyávoghat is (finn-ugorúl beszél), huhoghat is (török-tatárúl beszél). Vagy azt akarja-e a különös theoria kifejezni, hogy a magyar nyelv se nem finn-ugor jellemű szerves alkotás, se nem török-tatár jellemű szerves alkotás? Ha ezt fejezi ki az a theoria: minek törekszik Vámbéry egész vastag könyv által a magyar nyelvnek *határozott török-tatár mivoltát* kimutatni!?

Vámbéry theoriája s annak gyakorlati alkalmazása nem tudományos, azért csavarog ide-oda. Lássuk tehát, hová tegyük, hová kell tennünk a magyar nyelvet.

Mínthogy a finn-ugor nyelvek és a török-tatár nyelvek egy nyelvi ágyból, az uralaltajiságból, fakadtak ki és azon növekedtek fel, okvetetlenül sok közösséget is mutatnak. Egyik szembetűnő közösség a szó-tők hangzóinak uralkodása, minél fogva alhangzóju szó-tőhöz csak alhangzóju képzők és ragok (gondos-nak), felhangzóju szótőhöz pedig csak felhangzóju képzők és ragok (ember-ség-nek) járulhatnak. Ámbár a hangzóknak emez illeszkedése, hármoniaja, nem mindegyik uralaltaji nyelvben egyaránt mutatkozik is, az mégis az egész uralaltajiságot különbözteti meg a többi ázsiai és európai nyelvfajoktól.

Ezen szembetűnő közösségen kívül vannak közös szók is az uralaltajiságban. P. o. a magyar *al* a finnben is *al*, a törökben is *al*; a magyar *val* (való, volt), a finnben *ol*, a törökben is *ol* (v. *bol*); a magyar *el* (el-é, el-ső stb.) a finnben *et*, a vogulban *el*, de a törökben is *el*, *il* (el-ik, il-ik = első); a magyar *kép* (mi-képen, az-képen), a vogulban *kiep*, a törökben *gibi*, a magyar *sok*, cseremiszen *suko*, finnben *sakea*, törökben *çok* stb. A névmások közül csak a finn *min*-ä én, s a tatár *men*, török *ben* én; a finn *sin*-ä te, s a török-tatár *sen* te szokat emlitem. Látni való, hogy az uralaltajiság nincsen közös szók hijával. Sőt vannak abban egyéb feltetsző közösségek is, p. o. a »digitus annularis« (gyűrűs újj)-nak elnevezése, hogy *nevetlen*, azaz név-nélküli, valamennyi finn-ugor és török-tatár nyelvben ott van, természetesen saját-saját szóval kifejezve; sőt megvan ezen elnevezés a tibeti és szanszkrit nyelvekben is, a melyekbe talán idegen hatás által jutott belé. Van egy grammatikai közösség is azokban a nyelvekben, t. i. a postpositiók, praepositiók helyett. Mindezek és még több közösségek onnan erednek, hogy mind a finn-ugor, mind a török-tatár nyelvek az uralaltaji nyelvágnak a növényei.

Ámde a közösségeken felül találunk mind szókban, mind idomokban sokkal több sajátosságokat, melyek a külön-külön nyelvbokrokat jellemzik; minél fogva a finn-ugor nyelvbokrot nem lehet török-tatárnak, s ezt nem lehet finn-ugornak tartani. Az általános közösség az általános rokonságnak mutatója: de a szorosabb rokonságot *bizonyos jelenségek* emelik ki az általános rokonságból, melyek egyszersmind azt mutatják, hogy az illető nyelv a finn-ugor vagy pedig a török-tatár nyelv-

bokorhoz tartozik-e. Néhány ilyen jelenséget akarok a magyar nyelvre nézve, bár igen röviden is, föltüntetni.

A magyar *alhangzóju* szók kezdő *h*-ja a megfelelő finn-ugor szókban *k*, p. o.

had kant	hall (audit) kuul
haj-nal koi	háló kulip
haj-nali (csillag) koin (tähti)	három kórom, kolm
hal (piscis) kal	hat kunt
halas kalais	hó, hav (luna) kuu
hal (moritur) kuol	holló kolip
halavány kalvehe	ház (haza) kot stb.

Ellenben a magyar *felhangzóju* szók kezdő *k*-ja a megfelelő finn-ugor szókban is *k*, p. o.

kél käy	két, kettő kit, kitag és kiti
kellő kelpo	kéz küt
kengy (csizma) kenk	köz kesk
kengy-el kengän-al	ki (quis) ke (ken), ki stb.

Az *f*-vel kezdődő magyar szók megfelelői a finn-ugor nyelvekben *p*-vel kezdődnek, p. o.

fa puu	fél (timet) peljä
fal (falni) pol, pul	felhő pilve
falu paul	fes-lik pääs
fan pun	feslet pääst
far perü	fészek pesä
fed pänt	fecske pääsky
fej, fő päü	fi, fiu pi, püv, poi-ka
fel paällä	fog (dens) ponk
fölé päälle	fogy puutu
fél (dimidium) pal, puole	fon-ni pun
feleség puoliso	fű, füv, pum stb.

A magyar szók *z* végbetűje gyakran a megfelelő finn-ugor szókban *t* (*d*), s hogy az régenten a magyarban is *d* volt, bizonyítják e következők: A *büz* tőszónak származéka *büüd*-ös; jele, hogy az is *büüd* volt régenten. Így hallik még itt-ott *vid*-es vizes helyett, jele, hogy *vid* volt hajdan. Most mondjuk: *ez*, *az*, de még *ed*, *ad* tö maradt meg az *ed*-e (id-e), *od*-a, valamint az *itt*, *ott* (id-t od-t) alakokban. Az alhangzóju szók kezdő *h*-ja alatt ott van a *haz*=*kot*; ez a példa is ide tartozik. A *haz*,

haza szót most *ház*-nak ejtjük, s ezt sokan a német *haus*-ból valónak tartják. De a német *au* az átkölcsönzött szókban *ó*-nak hangzik, p. o. a német *pauer*, *bauer* a magyarban *pór*. A *Pál* szót sem lehet a *haus* mellé felhozni, mert az nem a német-latin *Paul*-ból, hanem a szláv *Pawel*-ből lett. — A felhangzójú szók között, melyek *k*-val kezdődnek, ott van a magyar *kéz* szó, melynek *küt* felel meg; ez a példa is ide tartozik. A *s* és *t* (d) váltakozása egyéb rokon nyelvek közt is mutatkozik, mint p. o. a finn *pes-ü* (fész-ek) vogulban *pít*; a finn *kesk* (köz) vogulban *krót*. Így megértjük, miért felel meg a magyar *víz* szónak a finn-ugor *vit*, a magyar *tűz* szónak a finn-ugor *tut*, *taut*; a magyar *faz-ék-ok*-nak a finn-ugor *pat*, *pot*, stb.

A magyar *v* betűnek a szók végén a finn-ugor szókban *m* felel meg. A *f*-vel kezdő szók utolsó fű, *fű*-nek megfelelője *pum*, mint láttuk. Hozzáadjuk még:

lő, lev liem
 leves liemis
 név nim
 neves nimis
 szív sim, syöm stb.

Ezek csak mutatóványai a hangváltozás törvényeinek, a melyek az igazi rokon nyelvekben, vagyis az *egy nyelvbokor* nyelveiben, előtűnnek. Afféle jelenségek nagy számmal vannak a magyar és finn-ugor nyelvekben, de itt fel nem sorolhatók, a hol a nem-nyelvészkedő olvasókat csak tájékoztatni akarjuk. Ilyetén hangváltozás törvényei világosan bizonyítják, *hogy a magyar nyelv csakugyan a finn-ugor nyelvbokorhoz tartozik*. Ilyetén rendes hangváltozás törvényeit Vámbéry sem képes a magyar és török-tatár nyelvekben feltalálni és előmutatni, mert *a magyar nyelv csakugyan nem tartozik a török-tatár nyelvbokorhoz*.

Ingyen se gondolja bárki is, hogy a magyar-finn-ugor közösség csak a felhozott mutatóványokban tetszik fel: vannak egyéb közös szók is, melyek a nyelvek alaptörvényét teszik. Ilyenek a számnevek, a melyekről Vámbéry a könyve 233. lapján megvallja, »hogy a magyar nyelv tő-számnevei szembetűnő hasonlóságot mutatnak a voguléival, sőt majdnem azonosak, a mi mindenestre nagyon fontos bizonyítékul szolgál a magyar

nyelvnek az ugor csoport egy bizonyos töredékéhez való rokonságára; noha, folytatja, itt sem lehet a török-tatár ág némely tagjaival való érintkezést figyelem nélkül hagynunk.« Nem is hagytuk azt soha figyelem nélkül, magam figyelmeztetém reá először s azóta többször, nyelvtudományunkat. De bármennyi érintkezést találunk is a magyar és török-tatár számnevek közt, annyit, sőt még többet találunk más ugor nyelvekben is, p. o. a szürjénben, votjákban, osztjákban. S azon érintkezés mellett is a magyar és ugor számnevek képződése önálló, nem a török-tatár nyelvbokorhoz tartozó. Sőt a *tíz* (das), *száz*, *ezer* számnevek, bár persa eredetűek legyenek is, még azt is bizonyítják, hogy az ugor, következképpen az összes finn-ugor nyelvek teljes alakulása, képződése megelőzte a török érintkezést, azaz megvolt már, mielőtt az ugarság ez érintkezésre jutott volna.

A számneveken kívül azon szók nyomatékosak, a melyek az emberi test részeit, a természeti és lelki életet, a külső természet legszembetűnőbb jelenségeit, a családi és társadalmi élet legelső és legfőbb elemeit illetik, a melyeket ethnographiai munkáimban meg-megemlítettem. A németül kiadott »Die Ungern oder Magyaren« czimű könyvemben a magyar, vogul, finn szók mellé a török kifejezéseket is rakám; s nekem úgy látszik, Vámbéry legalaposabban megczáfolt volna engem, ha kimutatja, hogy az én felhoztam szók nem a török nyelvből valók, vagy hogy nem azt jelentik, a mit általok jelentettem. A nyomatékos szókhoz tartoznak a postpositiók is. Ezekre nézve Vámbéry azt állítja a 236. lapon, hogy a magyar nyelv e tekintetben közelebb áll a törökhöz, mint a vogulhoz. Ámde hasonlításai nagyon nem találók; mind a mellett fogadjuk el ideiglen, hogy a magyar postpositiók inkább törökösek, mintsem ugorosak, s menjünk által egykét grammatikai jelenségre, hogy mi tanulság rejlik azokban.

A finn-ugor nyelvekben a *singularison* és *pluralison* kívül *dualis* is van. Ezt a jelenséget Vámbéry csekély dolognak veszi, sőt azzal is, hogy a magyarban és törökben a dualisnak nincsen nyoma, a magyarnak törökségét bizonyítja. A dualis, mint nagy régiség mutatója, felette nyomós tünemény a nyelvekben.

Megvan a sémiekben (héberben, arabban), meg az írjában (szanszkritban, zendben, görögben, gótban, litvánban); s a mely nyelvekben nincsen meg, azok, ha a dualisos nyelvekhez tartoznak, elvesztették a régiség ama mutatóját. Tehát azért, hogy a latinban s annak oltványaiban vagy inkább leányaiban, továbbá az új germán és szláv nyelvekben nincsen meg, nem lehet állítani, hogy ezek nem az írja nyelvi virágágyba valók, hanem csak azt, hogy rólok lehullott ama régi levélhajtás. — A finn-ugorságra nézve a dualist a lappban, a vogulban, az osztjákban találjuk meg, tehát az ugorság legszélsőbb, legészakiabb nyelveiben; nincs meg a tulajdonképi finnben, esztben, nincs meg a Kámai és Volgai finn nyelvekben. Mi tanulság van ebben? — Az, hogy ámbár a finn stb. rokon nyelvek elhullajtották ezen legrégebbi levélhajtást, mégis mindnyájan egy régi-régi nyelvbokorhoz valók; sőt a magyarban még nyomát is találjuk a dualisnak, t. i. a *kettő* szóban. *Két* (vogul *kit*, finn *kah*) jelző, azért mondjuk: *két* ember, *két* tudós; *kettő* (vogul *kiti*, déli vogul *kitag*) nem jelző, hanem képzős szó, azért nem mondhatjuk: *kettő* ember, *kettő* tudós. Az *ó* a magyar szóban, mint az *ag* a déli vogulban, a dualis képzője, s a vogul *ag* = *au* meg is fejti a magyar *ó*-nak eredetét. Az északi vogulban az *i* (*kiti*) az *au-ag*-nak legrövidebb alakja. S a vogul nyelv, természet szerint, úgy él a *kit*, *kitag* szóval, mint a magyar, p. o. Máté 4. 18-ban: »*Sariš vati jomentanat-ujl hotsa kit jege-püvinčagme* = a tenger partjára mentiben találta két atyafiát;« — s Máté 5. 41-ben: »*hon joselitü nagen jomuhv tav jotü aku ajgel, jomen tav jotü kitag* = a ki kér téged menni vele egy kégyet (mélyföldet), menj vele kettőt.»

A török nyelvekben nincsen nyoma a dualisnak, pedig a jakut olyan szélső és északi török nyelv, mint szélső finn-ugorok a lapp, vogul és osztják. Föl lehet tehát tenni, hogy soha sem mutatkozott eme régi levélhajtás a török-tatárságban; miből az is következne, hogy a török-tatár virágszál később ágadott nyelvbokorra, mint a finn-ugor virágszál, mit már a számnevek is gyaníttatnak.

Még egy grammatikai jelenségét mutatom fel a magyar nyelvnek, mely ennek a geographiai helyét is meghatározza a finn-ugorok között. Ez a jelenség a *tárgyas ígeragozás*; ez

teszi a magyar nyelvet a legszorosabb értelemben ugor nyelvvé. Megvan ez az igeragozás a vogulban, osztjákban, meg teljesen a mordvinben. A török-tatárban nyoma sincs illetén ragozásnak. Tehát ezt a magyar nyelv nem vehette a török-tatártól. Vámbéry alig említi meg a kitünő jelenséget, a mely pedig az egész könyvének irányát, czélját elvétettnek hirdeti. A tárgyias igeragozás egyszersmind a magyar nyelv első fészkének geographiai helyét is kimutatja. Mert azt a helyet okvetetlen azon nyelvek közelébe kell gondolni, a melyekben a tárgyias igeragozás megvan, s a melyek a számneveknél, postpositióknál, a dualisnál fogva is mint legközelebbi rokonai, mondhatni, mintegy testvérei a magyarnak mutatkoznak; azok pedig a vogul és osztják nyelvek. A felhozott bibliai helyen (Máté 4. 18.) a *sariš* szó fordul elő, mely nemcsak túl az Uralon, a vogulban és osztjákban, hanem innen az Uralon a szürjénben, permiben, tehát a Káma gyökérfolyóinak mentiben is, megvan és tengert jelent. Minthogy a magyarban ez az ugor szó nincsen, hanem a törökös *tenger* van helyette: abból azt lehet következtetni, hogy a magyar nyelv eredeti fészke mesze vala az északi tengertől; tehát a nevezett ugor nyelvek déli oldalán, még pedig nem az Uralon innen, hanem az Uralon túl kereshető, a hol legkorábban is török népekkel juthatott érintkezésbe. A magyar nyelv eredeti fészket a régi Ugor-országnak vagy Juhariának, Jugoriának déli határaitra kell tenni. *Ugor*, *Jugor* ország a Nagy Iván (Mátyás királyunk kortársa) általi hódítása előtt 16,000 □ mflé területű volt, a szélesség 56°—67° között. Még 1557-ben kiadott egy czári parancs a *jugor fejedelmeknek és jugor népnek* szól (jugorskim knjázem i jugričem).¹⁾ —Herberstein Zsigmond, a Miksa és Ferdinánd követe Moszkvában 1516. és 1529-ben, az előbbi évek jugor hadjáratairól szedvén össze a híreket, azt is hallá az oroszoktól, hogy a magyarok hajdan ebből az országból költöztek ki, s hogy ott még a magyarhoz hasonló beszéd hallik, mit Herbersteinnak sajnálkozására, nem vala módja igazolni, mert nem bírt oda való embert előszerezni, a kivel az ő magyar inasa beszélhetett

¹⁾ Lehrberg: Untersuchungen zur Erläuterung der ältern Geschichte Russlands. S. Petersburg, 1816.

volna. De illetén hír még az orosz hódítás előtti időben Mátyás királyunk udvarára is került volt, s a király az ottani lakosok idehozataláról is gondolkozék, a mit bizonyosan ki is vitt volna, úgy hiszi vala Bonfinius, ha a halál ki nem ragadja az élők sorából. — Oda helyezik a magyarok ős fészket a magyar krónikák emlékezései is. »Skyth ország, úgymond a Névtelen, igen nagy ország kelet felé, s neve *Dentu-Moger*; annak lakosai is mai napig *dentu-moger*-eknek neveztetnek.« — Kézai Simon 1282 tájon és a bécsi krónika az ugynevezett »codex pictus,« 1358-ban hasonlóképen írják, hogy azon Skyth ország, a honnan a magyarok kijöttek, északon a Jeges-tengerig ér, keleten pedig határa a »regnum *Jurianorum* (Scitico regno de oriente jungitur regnum *Jurianorum*); hogy két nagy folyó ered ott, a *Togota* vagy *Togata*, mely »lakatlan fertőkön és havas hegyek közt folyván, Irkaniába jut s azután a Jeges-tengerbe szakad« (tandem intrat Ircaniam, vergens in mare Aquilonis). — Szabó Károly a *Togata*-t a Tobolnak veszi, mely az Irtisbe szakad; én meg az *Irkania* szó miatt magára az Irtisre értem, mint-hogy még az 1663-ban meghalt Abulgazi az Obot *Ikran*-nak, *Ikar*-nak nevezé; ¹⁾ s minthogy az osztjások az Irtist *Tangat*, *Tagat*-nak nevezik. Vámbéry Jajk-nak érti a *Togata*-t vagy *Togora*-t s a »mare Aquilonis-t« Káspi tengerre magyarázza, a mi lehetetlenség.

Érdekes azonban tudni, hogy Kézai azt a Skyth országot három részre osztja, melyek *Barsacia*, *Dentia*, *Mogoria* volnának; a bécsi krónika ezeket *Bascardia*, *Dentia* és *Mogoria*-nak nevezi. Ebből az tetszik ki, hogy krónikáink homályos emlékezései a *Baskard*, *Baskird* földet kapcsolatban gondolják a Magoriával és Dentiával, vagyis az Anonymus *Dentu-Mogoriá*-jával. S oda vitte Julianust is az útja; ott beszélt volna 1237-ben magyarul a lakosokkal! — Nem kevesbbé érdekes, hogy az oroszok 1465-ben, 1483-ban, végre 1499-ben hódítgatván a régi nagy Jugoriát, többi közt *Enying paul* (Enying falu), *Olysz*, *Szob*, *Munkesz*, *Jujl* nevű helységeket vagy *gorodok*-at foglalák el. Mintha e neveket egy magyar *Helységnevtár*-ból írták volna ki!

¹⁾ Lehrberg idézett munkájának 41. 42. l.

Fönnebb megemlítettük, hogy a magyarok előtünésével mai országukban, az azon korbeli latin írók mindjárt *ungrī ungarī* névvel nevezték azokat. Az *unger, ungar* szó nem egyélt a nasalissal kiejtett régi *ugor* szónál, melyet a latin írás egy előtett *h*-val (*hungar*) is kifejeze. Az a körülmény tehát, hogy a magyarokkal együtt az *ugor, unger, ungar* szó is bejött, mutatja, hogy az *ugor* név nem vala ismeretlen Európában. Ismeretes voltát a kereskedésnek, különösen a *nyuszt* és *nyest* bőrök kereskedésének köszönte, melyek nemcsak Ázsiában, hanem Európában is felette kedveltek s azért nagyon becsesek valának. A vogulok és osztjákok hazája, vagyis a régi Ugor-ország, azon becses bőrű vadaknál fogva jeles kereskedésnek helye volt a délebbi népekre nézve. Azon kereskedés által jutottak a perzsák is, a törököket megelőzőleg, az ugorokkal közvetlen érintkezésbe, a minek kell azon perzsa szokat az ugor nyelvekben tulajdonítani, melyek a törököknél nem divatosak, mint a *nán* = kenyér, ¹⁾ *sata* = száz stb. Tehát *mind a nyelvi tanúság, mind a történelmi emlékezés, mind a geographiai fel-felcsillamlások is a magyar nemzetet határozottan ugor eredetűnek vallják és hirdetik.*

Lássuk még röviden, mint jár el Vámbéry a nyelvhasználatással, melylyel ő a magyarok török-tatár eredetét akarja fel-tüntetni.

Vámbéry az *egy* magyar nyelvet veti össze a török-tatársággal; ez alaphibája. Ha nem is valamennyi finn-ugor nyelvet akart volna felvenni s a szorosán vett ugorokra szorítkozik is, mégis arra az ítéletre kellett volna jutnia: bizony ezek is oly török-tatárok, mint a magyar; sőt némelyikét, p. o. a cseremiszet, okvetetlenül törökösebbnek látta volna a magyarnál. Saját methodusát követvén, a tulajdonnevek fejtegetésében is sok alkalmas segítséget talált volna a finn-ugor nyelvekben. Ő például az Árpád nevet így fejti meg (a 152. lapon): »hogy az valószínűleg a török *arba, arbai, arpaj* (= jósol, álmokat fejt) ígétől ered. Ebből lett, úgymond. *arpadi* vagy *arpajdi* = álmo-

¹⁾ Az orenburgi török nyelvben megvan a *nán* szó.

kat fejtett.« A finn *arpa* = »sors, sortitio, sortilegium,« talán még közelebb állana az Árpád szóhoz, mint a török *arba*; a finn *arpelen* = jósolok se megvetendő volna olyatén Vámbéry-féle szófejtegetésben.

Ő az *egy* magyar nyelvet veti össze a török-tatárral; azonban a magyar nyelvet nagy önkénynyel ugyan, de nem elég tudományval forgatja; a törökkel is, úgy látszik nekem, bátrabban bánik, mint kellene.

Az Anonymus *moger*-t ír. Ez hibás írásmód, kiált fel Vámbéry, mert a magyar nyelv hangrendszere *magar*, *magyar*-t követel. — Az Anonymus írásmódja nem hibás, de Vámbéry nyelvtudománya hibás. A Temetési beszédben ott áll: halál-*nek*, világ-*bele*, pukul-*nek*; ma is némely vidéken még villá-*vel* hányják a szénát. Habár tehát a *moger* szónak *er* tagját képzőnek vennők is, az Anonymus írását nem lehetne hibásnak mondani. — Ha pedig compositum-nak vesszük a *moger* szót, a minék én tartom, s a mi az valószínűség szerint: akkor meg az Anonymus írása nemcsak helyes, de más sem lehetne. Vámbéry, természetesen, jobban érti a dolgot. A *magyar* szó eredetben *majar*-nak hangzott, így ő (a 205. l.); ennek tőalakja *maj*, mely egy ismeretes hangváltozás folytán *baj*-nak a mellékalakja, mely annyit jelent, mint *hatalmas*, *főnséges*, *gazdag*; az említett tulajdonnév tehát azonos a török *bajar* = fejedelem, hatalmas, s így fordítható: *uralkodó*, *hatalmas* (206. l.). Én a *mo-ger*-t úgy magyaráztam, hogy: föld szülöttje, autochthon: ki nem látja, hogy *uralkodó*, *hatalmas* sokkal illőbb magyarázat az enyémnél?

Sok baja van Vámbérynek a *baskird* szóval. Ez is — hogy is ne! — hibás írás, mert csak *bas-kir*- volna helyes. »A *baskird* (így szól a 130. l. lap jegyzetében) határozottan a *d*-re végződő magyar helynevekre emlékeztet, melyekben a *d*-nek locativusi functiója van.« Vámbéry úgy tettei magát, mintha nagy hitelt adna az Anonymusnak. Ez pedig a XVIII. szakaszban ezt írja: Bors (Borsu) engedelmet nyervén reá, a Boldva folyó mellett várat építtete, melyet a nép *Borsod*-nak neveze, mert kicsiny vala (quod vocatum est a populo illo Borsod, eo quod parvum fuerit). Megvallom, az Anonymus e helyen is jobban tud magyarul, mint Vámbéry, ki a *baskir*-t így

magyarázza, hogy felső (*bas* fej) puszta (*kir*). Ezt a magyarázatot bátran hagyjuk a török tudósoknak, mi csak arra emlékeztetjük az olvasókat, hogy a magyar krónikák *Baskardia*-ja is *d*-vel van írva. De ha Vámbéry a *baskird* *d*-jében locativusi jelentést talál, mégis meg kellene mondania, hogy ez a jelentés a török szókön is ép úgy mutatkozik, mint — az ő véleménye szerint — a magyar szókön. Ezt azonban nem teszi.

Az 589. lapon az *az*, *ez* szókat a kirgiz és csagataj *os* *oš*, *is* *iš* szókkal azonosítja. Pelette hibásan. Az *az* *ez*-nek magyar eredetije *ad* (od) *ed* (id), mit ragos alakjai: *od-a id-e*, *ott* (od-t) *itt* (id-t) kétségtelenné tesznek, a mint odafelelő előadtuk. Ennek felmutatására nem is kell az ugor segítséghez folyamodni. Hogy mégis Vámbéry nem az eredeti szót veszi a hasonlítás tárgyává, hanem az újabb alakot ragadja meg, nem szól tudománya mellett. Vannak nyelvünkben más régi alakok is, p. o. *mevet* (nevet), *vép* (lép): vajjon mellőzhetjük-e az etymologiai hasonlításnál? Ellenkezőleg, csak ezekre kell hivatkozni. A vogul *mauint*, *marint*, nem volna tehát szabad a magyar *nevet*-tel, hanem csakis a *mevet*-tel kellene összevetni; az *n* hang a *t* előtt olyan szerepű a vogulban, mint más rokon nyelvekben, p. o. *kolm-ant* harm-ad; *nelj-änt* negy-ed stb. stb.

Midőn a Vámbéry eljárását a postpositiókkal megemlítettük, azt mondók, hogy hasonlításai nagyon nem találók. Ő ott a magyar *-hoz*, *-hez* ellenébe a török *kaş*, *kat*-ot és a vogul *pochne*-t állítja, így természetesen a török szót közelebb valónak mutatván fel, mint a vogult. A magyar *-hoz*, *-hez* szóval az osztják *hoz'* postpositio egyez meg, p. o. *lu hoz'a* (tutlása) = ő hozza (viteténék); *Irot hoz'a* Herodeshez stb.

A magyar postpositiók közt ott áll Vámbérynél az *óta* *öte* is, összevetve a török *öte*-vel. A magyar nyelvben csak némileg tájékozott ember tudja, hogy *óta* tulajdonképen *olta*, régiesen *ulta*, s hogy az *öte* leginkább a *mi* szóval, így: *mi-öte*, *möte* e helyett: mi öltá, mi óta, fordul elő. De Vámbéry az *öte* szót ragadja meg azért, hogy a török *öte*-vel hasonlíthassa. Pedig ennek jelentése más, mert *tul*-t tesz, p. o. Konstantinápolyban ezt mondják: *öte jaka* = tulsó part, evvel az ázsiai partot értvén.

Az *öte*-nek viszonya *beri* = innen rajta, tehát *beri jaka* annyi volna, mint: innenső part; — *beri gel* = ide jer. Vámbéry evvel a magyar *far* s a vogul *par* szót veti össze, mely azt jelenti, hogy *hátra, után, vissza*. Látnivaló, hogy V. az *öte, beri* szóknak csak hangjait, nem jelentésüket nézi.

A magyar postpositiók közt *fél* = dimidium is áll. Evvel Vámbéry a török *pöl, böl* (osztani) igét (bölük rész) hasonlítja; itt is csak a hang után járván.

Végre a magyar *-val, vel* postpositióval helyesen veti össze a török *bele, ile* szót, de helytelenül a vogul *jot* szót, mert ez »együtt«-et jelent; ellenben az osztják *pil* (*pilna*) ide való.

A 236. és 237. lapokon a magyar infinitivus *ni* (lát-ni, néz-ni) képzőjét közelebb állónak találja a török *mak, mek*-hez, mintsem a vogul infinitivus *chv* képzőjéhez. Ez a példa világosan mutatja, mennyire nem szabad valamelyik nyelvbokorból csak egy nyelvet ragadni ki s azt egy másik egész nyelvbokorral vetni össze, különben óhatatlan a tévedés, csatlakozás. Vegyük p. o. régi magyar *iu*-t (iv, inni), meg a megfelelő szürjén, permi, votják *ju*-t (iv), tegyük ki infinitivusukat is, így:

	<i>Szürjén.</i>	<i>Permi.</i>	<i>Votják.</i>	<i>Magyar.</i>
	ju	ju	ju	iu
<i>inf.</i>	ju-ni	ju-ni	ju-ni	iu-ni

s látjuk, hogy a szürjén, permi, votják és magyar infinitivusok tökéletesen azonosak.

Oda fenn mondtuk, hogy Vámbéry alig említi meg a tárgyas igeragozást, holott ez az ugarságnak legkiválóbb jelensége. De mégis úgy említi meg, hogy összes nyelvtudományát igen rossz világba helyezi. Ugyanis a 237. lapon írja: »A magyar ige egy sajátságát, t. i. a *határozott* és *határozatlan* alak használatát az ugorban, névszerint a vogulban, következetesen kifejtve találjuk: a török nyelvekben, különösen az oszmanliban, csak halvány nyomait ismerhetjük fel.« S a jegyzetben hozzáteszi: »Ilyen nyom az oszmanliban a praesens és imperfectum: *seve-jor-um, seve-jor-dum*, mint a *sev-er-im* és *sev-dim* ellentéte. Grammatikusaink az első alakot »most szeretek« kifejezéssel fordítják, de nem egészen helyesen, s Kazembeg

jobban megközelíti az igazságot, midőn *determinativum*-nak tartja.«

1855-ki ősszel először olvasám az Akadémiában, hogy a magyar igeragozás kétféle: 1. *olyan*, melyben az igének ragjai csak az alanyt fejezik ki, mint valamennyi nyelvben, p. o. *lego, legis, legit*, azaz én olvasó vagyok, te olvasó vagy, ő olvasó. 2. *olyan*, melyben az igének ragjai az alanyon kívül a tárgyat is jelölik, p. o. *olvasom, olvasod, olvassa*, azaz: én azt olvasó vagyok, te azt olvasó vagy, ő *annak* olvasója. — Ilyetén igeragozást nem ismer se a latin, se a görög, se a német nyelv, tehát nem ismerik az árja nyelvek; nem ismerik a sémi nyelvek, melyek a tárgyat az ige után ragasztják ugyan, p. o. *katala-ni* megvert-engem (mit az olasz is így teszen: *date-lo* adjátok azt), de nem fogadhatják be az igébe, mint a magyar: *tud-já*-tok, a melyben a *ja* a tárgyat jelöli. A kétféle igeragozást legjobb *tárgyatlan*-nak és *tárgyas*-nak nevezni. Értekezésem a tárgyas ragozás elemzését is adván, megmutatta, hogy az *l* tárgyi rag a második személyt tárgyalja, így: lát-*l*-ak, de csak az első singularisi alanyi raggal járhat. Azért lehet csak így mondani: én lát-*l*-ak téged vagy titeket; de az: ő lát téged vagy titeket, mi *látunk* t. v. t. tárgyi rag nélkül való. Megmutatta továbbá, hogy a *ja, va* tárgyi rag, mely a harmadik személyt tárgyalja, *demonstratív* jelentésű, azért nem állhat *relatív* mondatokban a tárgyas ige-alak. Mondjuk tehát: látom az embert, látom, mit teszel, látom, hogy úgy van stb., de nem mondjuk: az ember, a kít látom, hanem: a kít látok. Megmutatta értekezésem, hogy mert a *ja, va* tárgyi rag a harmadik személyt tárgyalja, azért nem állhat az első és második személyű mondatban a tárgyas ige-alak. Tehát mondjuk: ő lát engem, te látsz engem; ti láttok minket, ők látnak titeket stb. Mindebből az folyt, hogy a *határozott, határozatlan* igeragozás helytelen elnevezés, mert az első és második személyek csak nem lehetnek határozatlanok a mondatban; de abból világossá lett a tárgyas ige-alakok syntaxisa is, mely azelőtt alig megmagyarázható volt.

Nem sokára azután kezembe jutta Gabelentz mordvin grammatikája, melyből a mordvin nyelvet ismertetémm 1857-ben a »Magyar Nyelvészet« II. kötetében. A mordvin nyelv

igazoló a magyar tárgyas igeragozás elemzését, mert az is a tárgyatlan igeragozás mellett tárgyas ragozással, még pedig teljesebbel bír, mint a magyar. 1859-ben közlém az első északi vogul szöveget, ezen cím alatt: »*Egy vogul monda. Vogul nyelvtani és szótári kísérettel*,« a melyből a vogul nyelvnek első tudását merítettük, s a mely a tárgyas igeragozást a vogul nyelvben is kimutatta. — 1864-ben adá ki az Akadémia »*A Vogul Föld és Nép*« című nagyobb munkát, a melyben annyi vogul szöveget közlöttem a Reguly hagyományából, a mennyit annak jegyzeteivel meg birtam értelmezni. 1872-ben »*A kondai vogul nyelvet*« tárgyalám Máté evangéliuma for litása után, a melyhez 1873-ban a Sz.-Pétervárról kapott Márk evangéliuma is járult. E fordítások a déli vogul nyelven vannak írva. E forrásokból annyi vogul nyelvtudást meríthetünk, a mennyit eddigelé csak kaphatni. Végre 1875-ben az északi osztják nyelvet (grammatika, szöveg, szótár) ismertetém meg.

Korántsem dicsékvésből, hanem kényszerűségből hozom elő azokat, mert Vámbéry azt írja (Elősző VI. lapján), hogy én »a magyar nyelvtudomány eddigi eredményét, nevezetesen Sajnovics, Gyarmathy és Révai munkáit, alapúl véve és jelentékenyen bővítve állítottam fel a magyar és finn-ugor nyelvek közötti rokonság tanát,« de nem mondja meg, hogy hát mivel bővítettem meg a magyar nyelvtudományt. Én a Sajnovics, Gyarmathy és Révai munkáit másképen nem vehettem alapúl, mint ahogy a tudományban az előbbi írókat számba kell venni. Egyébiránt Sajnovicsot nem veheti alapúl az, ki az ugarság nyelveivel és népeivel foglalatoss, a melyeknek még csak neveit sem említette meg Sajnovics. A ki a lapp nyelvet kutatja, az sem veheti Sajnovicsot alapúl, arra nézve is különb alap lévén már, de nem is fogja szándékosan mellőzni, jól tudván, hogy az előttünk járók botlásai is tanúságosak. A ki meg a vogul és osztják nyelvvel foglalkozik, az még annál is kevesebbé veheti Gyarmathyt alapúl, mint a ki csak egyikét szójegyzőket használhata, melyekből az illető nyelvek mivoltát lehetetlen vala megtudnia. Végre a nyelvranyagra nézve Révait sem vehettem alapúl, hisz a vogul és osztják nyelveket én ismertetém meg legelőször a magyar irodalomban. Ámde a tudományos eljárásra nézve megvallom, én voltam az, ki nemesak

dicsérte Révait — mit sokan tesznek vala — hanem nyomait is követtem és követem — mit nem sokan tettek, Vámbéry pedig még ma sem teszi.

Mert ime Vámbéry 1882-ben *határozott és határozatlan* magyar igealakokról beszél, melyekhez az osmanli praesens és imperfectum *determinativum*-jai hasonlítanak.

Az oszmanli *seve-jor-um, seve-jor-dum* tulajdonképen azt jelenti, a mit az angol: I am loving, I was loving, vagy a német táj-szólás: ich thue lieben, ich that lieben, azaz valóban (most) szeretek, valóban (akkor) szereték, a nélkül, hogy legkisebb vonatkozást fejezne ki a szeretés tárgyára. Egészen más jelentésűek a tárgyas ige-alakok mind a magyarban mind a testvér ugor nyelvekben. Álljon itt egy-két példa a déli vogulból.

Punilem am lilem tav tarmeletane teszem én lelkemet ő reája, (punem, punen, puni = teszek, tész, teszen; puni-l-em teszem, puni-l-en teszed, puni-tü teszi; — am = én; — lil = lélek, lil-em = lelkem; — tav ő; — tarmel raj, rea, tarmeleta rajta, tarnele-ta-ne reája.)

Namtilen tavane namü Isus megnevezed a nevét: Jézus (nam név, nam-t neve-z, namten nevezesz, namti-l-en nevezed.)

Tav uritü am mirem ő őrzi én nepem' (ur ör; urem, uren, uri őrök stb. uri-tü őrzi; mir (orosz szó) nép.) Látjuk, ezeknek megfelelő alakjai megvannak a magyarban is. Következzenek most olyan vogul tárgyas igealakok, melyeket a magyar nyelv nem bír kifejezni.

Titetme miganem nagnane ezeket adom neked (tit ez, titet ezek, titetme ezeket; mim, min, mih vagy mig adok, adsz, ád; mig-l-em adom, mig-l-en adod, mih-tü- adja, mig-an-em adom azokat; — nag te, nag-na-ne neked.

Hun am torem-lilel ketganem asrajtmen ha én isteni lélekkel hajtom ki az ördögöket. (*hu* magyar ho, miből hol, honnan, *hu-n*=hol, midőn; a magyar táj-szólás is hun voltál? kérd; — torem isten; lil lélek, lil-el lélekkel; — ketem, keten, keti küldök, hajtok stb. keti-l-em hajtom azt, ket-gan-em hajtom azokat; — asraj [csonkított arab szó, mely a török által jutott a vogulba] ördög, asraj-t ördögök, asrajt-me ördögöket.)

Tin hultep testen hapme ők ketten elhagyák a hajót,

(tav ő, tin ök (ketten), tan ök (sokan); — hul marad, hul-t maraszt, hágy, hultept ugyanaz, hágy, hulteptesem, -sen, -es hagy-tam, — ál, — ott, hulteptes-l-em hagy-tam, hulteptes-l-en hagy-tad, hulteptes-tü hagy-ta; hulteptes-ten hagy-ták ketten; — hap hajó, hap-me hajót); — *hotsa kit jegepüvinčagme* találta két atyafiat (hotem talállok, hot-sem találtam, hot-sen találtál, hot-es talált; hot-sa talált kettőt, mert a *kit jegepüvinčagme*¹⁾ = két atyafiára vonatkozik.

A magyar tárgyas ige-alak nem fejezheti ki a tárgynak többes vágy kettős számát; a vogul nyelv tehát erre nézve gazdagabb, teljesebb.

Ilyen részletes példázás, úgy hiszik talán, nem a laicus olvasónak való: de midőn épen a laicust hívjuk fel ítéletmondásra, a részletes példázás mellőzhetetlen. S annak a laicusnak meg kell mondanunk, hogy a török-tatár nyelvek a tárgyas igeragozásra oly képtelenek, mint akár a német vagy latin nyelv. Vámbéry tehát e tekintetben se csalhassa meg azt, a kitől a dolog tudását nem követelhetni.

Látván, mennyire járatlan a magyar nyelvtudományban Vámbéry s látván, mi könnyűséggel bánik a török nyelvekkel, szófejtéseit és »cultur okoskodásait«, akárhonnán veszi hozzájuk az anyagot, nem nagy bizodalommal lehet fogadnunk. Nem is kísérjük azokat messzire, csak néhány adatot közlünk még a »Vallás« című szakaszból.

Első szó itt az *isten*. »A mit e szó megfejtése végett eddig összehordtak, majdnem megtölthetne egy kis kötetet; és a részint *elégtelen szakismeretekből*, részint makacs elfogultságból is eredő elméletek, a *tudósok szántsándékos elvakultságából* származó tévedések szomorú bizonyítványát szolgáltatják.« Így sajnálkozik Vámbéry (a 365. lapon) a szerencsétlen tudósokon. Én ugyan nem ismerem azt a sok tévedést, melyeket a szerencsétlen tudósok összehordtak — lehet, hogy

¹⁾ A *jegepüvinčagme* szót meg kell fejtenem. *Jege* = atya, *püv* = fiú; *jegepüv* = atyafi, azaz frater carnalis; *jegepüv-inc* = egyik atyafi, *jegepüv-inč-ag* két atyafi; *jegepüv-inč-ag-me* két atyafiat, mert a *me* accusativusi rag.

egy kötetnyit tesznek — de azt tudom, hogy a finn-ugor nyelvek lassankint terjedő ismerete előtt, nálunk perzsának tartották volt az isten szót. Azt sem bírom megérteni, miféle *elégteken szakisméretekből* estek meg azok a rengeteg tévedések. Cornides, Kállay, tudtomra, nem dicsekedének azzal, hogy a sámánság szertartásait, babonáit üzték; én sem doboltam soha a boszorkányság dobján; de az *idevágó elégséges szakisméretet* még a Vámbéry könyvében sem találom. Ellenben a *színdékos elvakultságot* a *fennophobia*-ban és a *turkophiliá*-ban veszem észre. A fennophobia félelemből hűny szemet, csakhogy ne lásson; a turkophiliát pedig a szeretet vakítja el. Azért csókolóznak a Vámbéry könyvében oly szívesen a fennophobia és turkophilia. Tehát *isten* perzsa szó — a mit alig is tagadtak nálunk — s minthogy *ized*, *izid* is istent jelent, tehát Vámbéry a *jezdan* szóban többesragot lát, mi »legnyomósabb okot szolgáltat ama föltevés bebizonyítására, hogy a régi magyarok polytheismusban éltek.« (367. l.) A magyarok polytheismusát a finnisták eleitől fogva ismerték, de alaposabb okból, t. i. a különböző istenek neveiből és tulajdonságaiból, nem a *jezdan* pluralisából. Minthogy *ized* is istent jelent, Vullers és Spiegel szerint, az a szó szakasztott finn *isänt*, azaz atya (a nyelvész tudja, hogy az *n* csak vendéghang), az tehát a turkophilia ellenére s a fennophobia rémületére, a finnugorságba ejtene bennünket.

Második szó a *tarom*, mely vogulban istent és mennyet jelent s a melyet én a *terem*, *terem-t*, *természet* stb. szókkal hasonlítottam össze. — Szántszándékos elvakultság ez! A szó nem egyéb, mint a török *tañrim*, azaz *istenem*, úgymond Vámbéry (a 368. l.), sőt »ha erre nézve is okoskodásba akarunk ereszkedni, még alkalmasabb alapot találunk, t. i. a *töre*, *töret* teremteni, nemzeni szóban, s a *Kudatku Bilik* állandó kifejezésében: *töretilmış töretkeni*-ben, mi magyarul azt teszi: a *teremtés teremője*.« (Ugyanott). Megint a turkophilia ellenére s a fennophobia rémületére az ugorságba esnénk, ha a *tarom* annyi volna, mint a török *tañrim* = *istenem*; pedig *tarom* csak *tañri*, possessiv rag nélkül. De a vogul *taret* is annyi, mint teremt, azért mondja a vogul: *tarom ma taret*s isten a földet teremtetete.

Harmadik szó az *ukko*. Tudjuk, hogy néhány XVI. és XVII. századbeli oklevélben, a melyek adás-vevés hitelesítését foglalják magokban, az *Ukkon*-, *Ukon-pohár* fordul elő, a mely a finn *Ukon malja*-ra (= Ukko pohara) emlékeztetett engemet.¹⁾ Roppant tévedésem! a török *okan*-nal többre mehettem volna, figyelmeztet Vámbéry (a 369. lapon). De ha igazán *okan* annyi, mint a finn főistenség *ukko*: ismét a turkophilia ellenére s a fennophobia rémületére a finn-ugorságba merül-nénk. — Annak az oktatásnak, melyet Vámbéry oda biggyeszt, hasznát itt nem vehetjük. »Csak olyan mythologikus hasonlóságra szabad tekintettel lennünk, melyeknél az oda vonatkozó műveltségi mozzanatok nyelvi jellemén kívül, az illető népek erkölcsi életének egyformasága is biztos támpontot nyújt: különben abban a veszélyben forgunk, hogy nagyban keresve a hasonlóságokat, az ethnographiai és földrajzi határokon túl idegen területen tévedünk, a mi eddigelé, fájdalom, sok emberen meg is történt.«

A finnek a tavaszi vetés előtt és az aratás után *Ukon-malja*-ból (Ukko poharából) áldozának; a magyar oklevelek tanúsága szerint szőlők adása-vevése hitelesítésénél »mutaták fel az *Ukon*, *Ukkon-poharat*.« Kértem Vámbéryt, az *Okan* tisztelői »pohárból« áldoztak-e, »poharat mutattak-e fel« és mikor? Ezt meg kellett volna mondania; ezt kívánták az említette »műveltségi mozzanatok,« ezt kívánta »az erkölcsi élet egyformasága.« Nem tette. Kértem továbbá: ki téved tehát inkább, én-e vagy ő, az ethnographiai határokon túl idegen területen? Hogy miért teszi hozzá a »földrajzi határokat« is, nem sejtem, minthogy a Hegyalját, a hol az említett oklevelek keltek, oly kevésbé szabad az ujugrok országában keresni, mint nem azokat a szántóföldeket, a melyek művelői és aratói az Ukko poharából áldoztak.

Legyen utolsó szó az *imádkozás*. »Az imádkozás fogalmára sem a magyarnak, sem a töröknek nincs eredeti szava, mert valamint az altáji *mürgü*, imádkozni, imádság, a mongolból van véve, melyben *murgun* annyi mint tisztelet: épen úgy a magyar *vimád*, *imád* nem látszik nekünk másnak, mint a

¹⁾ Nyolcz oklevélben *Ukkon* 13-szor, *Ukon* 2-szer, összesen 15-ször fordul elő.

szláv *vimodliti*, végig imádkozni, imádságot elmondani, mely szláv hittérítők közbenjárásával a magyarba került.« (378. l.). Egyebütt is, de leginkább itt mutatja Vámbéry, hogy teljes híjával van a magyar nyelvtudományi irodalom ismeretének.

Az »áldomás, áldozat, áldás, átok, imádság« stb. szók értelmét, ethnographiai eredetét, uralkodását még a szomszéd szláv népeken is, legelőször 1858-ban fejtegetém a »Magyar Nyelvészet« III. évfolyamában »Szófejtések« cím alatt. Az »áldomás«-ról és az ahhoz tartozó egyéb mythologiai tárgyról a Nyelvtudományi Közlemények VI. és XII. kötetében is értekezém. Az *Ukkon-pohár* több ízben, jelesen 1879-ben, szolgáltat okot az *imádság, áldozás, átok* szókról írni. Annyi nyelvtudományi és ethnographiai adatot hordtam össze, hogy az az ember, a ki azzal áll elő, hogy a magyar *imád* nem egyéb a szláv *vimodliti*-nél, köteles azokat mind utolsó szálig szét-szedni, semmis voltukat felmutatni. De attól az embertől még egyebet is követelünk. Miklosich híres szlavista megmondta nekünk, hogy a sok szláv szó, mely a magyar nyelvben hemzseg, nem a cseh-szlovákból, hanem a déli, úgynevezett ó-szlovénből valók, minélfogva az *imád* szónak nem is a cseh-szlovák *modliti*-ből (a *vimodliti* úgy sem jöhetne szóba, a kölcsönző nyelv a csupasz verbumot, adverbialis praepositio nélkül, szokván általvenni), hanem a déli szláv *moliti, molitsja*-féléből kellett volna alakulnia. Kőszegen 1594-ben kelt egy horvát nyelvű oklevél, mely szántóföld eladását ekkép hitelesíti: »I na to biše aldomašnici dobri i počtovani muži; prvi aldomašnik Vračevich Vid, ki je na to Boga *molil*« = annál jelen valának jó és tisztességes emberek mint áldomásozók, s az első áldomásozó Vr. V. az Istenhez imádkozék (*molil*).¹⁾

Továbbá, tudnia kellene Vámbérynak, hogy a magyar nyelv, bár igen sok szláv névszót fogadott is el, de szláv igeszót nem találunk benne. Ezt a mi nyelvtudományunk mutatta meg. Vámbérynak tehát meg kellett volna erre nézve is tudományunkat czáfolni, hogy legalább hihetővé tegye a *vimodliti*-jének magyarosítását.

Ha végre a 383. lapon az *átok* szónak az *áld*-ból való

¹⁾ Történelmi Társ 1879-ki évfolyama, 407—409. lapjain.

származtatását »fantastikus«-nak bélyegzi Vámbéry, ismét csak járatlanságát árúlja el a kultuurmozzanatokban, a melyeket annyira emlegetni szeret. Soha sem olvasta, vagy ha olvasta, nem érthette-e az »auri sacra fames« latin mondást? Soha sem olvasta, vagy ha olvasta, nem érthette-e a héber *barak* szót, mely hasonlókép »benedicere, deum venerari«-t és »execrari«-t jelent. A »kultur« szókban és fogalmakban dús-kálkodó Vámbéry nem tudja, hogy a mi istennek áldozva volt, az ki volt véve az emberek használatából, azért nem vala szabad hozzányúlui; azért az *áldozott* egyszersmind *átkozott* is.

Vámbéry *ethnologiai tanulmány*nak nevezi munkáját, s gyakran emlegeti, hogy *a nyelv egymaga nem elégséges osztályozási alap*, azaz, hogy a nyelv segítségével a nemzet eredetét, geographiai fészkrét kitalálni nem lehet. Azért vádolja egyoldalúsággal az én eljárásomat, ki t. i. a finn-ugor nyelvek közötti rokonságból a magyar nemzet származási viszonyát következtettem. S mit tesz Vámbéry? Ő a *török-tatár nyelvekből* bizonyítgatja a magyarok török-tatár eredetét. Mert a mit ethnologiai alapnak nevez, az valamennyi népre alkalmazható, mely nomád életből lassankint állandó telepedésre fordul; tehát külön a magyart nem jellemezheti. Vámbéry valamennyi bizonyítékait a nyelvekből meríti. A perzsa »kultur-szók«-ból azt sűti ki a 407. lapon, hogy a magyarok ős hazáját nem ott kell keresni, a hol a »finn-ugor elmélet« keresi, hanem sokkal délebben, »körülbelül egészen a mai Orenburg-kormányzóság határainál.« Mint másutt, itt is a Vámbéry állítása határozatlan, ide-oda forgatható, azaz semmit sem határozó. Mit teszen az: a magyarok ős hazáját »egészen a mai Orenburg-kormányzóság határaihoz kell helyezni?« Ezen kormányzóság határai keleten Tobolszk (vagyulul *Tupil*), északon Ufa és Perm, nyugaton Samara, délen és délkeleten a kirgiz kietlen; ez a kormányzóság a XVI. századig Baskiria néven volt ismeretes. Kérdezzük már Vámbéryt, ugyan mely határaihoz, északi, keleti vagy déli és nyugati határaihoz kell-e helyezni a magyarok ős hazáját? mintegy Szerbiát Pozsonyon túl vagy Belgrádon túl keressük-e? Minthogy a 130. 131. lapon azt írta

volt: »*A baskir elnevezés alatt a puszta legfelsőbb szélén lakó törökök értendők, tulajdonképen az utolsó telivér törökök ez irányban, minthogy a tözsomszédságukban élt magyarok, bár névszerint törökök valának, de finn-ugor elemekkel nagy mérvben vegyültek össze:*« az Orenburg-kormányzóság észak-keleti határaihoz közel kell ezeknek ős hazáját keresni. Úgyde a finnisták között csak én kerestem eddigelé a magyarok ős hazáját, s én épen oda helyezem, a hová Vámbéry, t. i. *az ugorság déli részeibe.* Tehát itt is hiába húzza felfelé szemöldökét, egy nagy csapást mérvén a »finn-ugor elméletre.« A csapás nem azt éri, a kire méri, hanem saját hátát. S nem kerülheti el azt a csapást, hogy az Ugria vagy Jugria (Juharia) létét tagadni meri, midőn a 418. lapon írja: »Ha ezt az Ugriát vagy Jugriát *szigorúan tudományos bírálat* alá akarnók venni, az derülne ki, hogy ez a földrajzi elnevezés minden előtt csak néhány orosz krónikásnál van meg.« Hát csak rajta, akarja bár szigorú tudományos bírálat alá venni azt az Ugriát, s tapasztalni fogja, hogy a csapások, melyeket p. o. Lehrbergre ¹⁾ akarna mérni, megint saját hátát hasgatják.

A nemzetek ethnikai eredetét, *nem mai physikai összeolvadottságát*, csak az illető nyelv határozhatja meg; a nemzetek ethnikai eredetét az illető nyelv eredetével kell egynek tartani. Úgyde a nyelv támadására egy helyet kell elfogadni, a hol idegen hatásoktól menten és csak rokon hatásoktól környezve, határozott, többé el nem mosódható jellemre fejlődhetett. A magyar nyelv csak azon nyelvek területén támadhatott, a melyekben tárgyas igeragozás van, a melyekben a számnevek, postpositiók, az emberi test részei, a természet szembevető jelenségei és a gondolkodó elmének legelső nyilatkozásai ugyanazon hangok által vannak kifejezve. De kellő, előttünk ismeretlen időtartamot is el kell fogadnunk, a melyben a nyelvi alakulás, s ezzel egyszersmind a nemzeti születés, meg ifjúságra vergődés megtörténhetett. Azt a helyet a magyar nemzetre nézve az ugorok területén lehet csak képzelni; azt az időt pedig az ugorok társaságában eltöltnek kell gondolni.

¹⁾ Untersuchungen zur Erläuterung der ältern Geschichte Russlands. Von A. C. Lehrberg. St. Petersburg, 1816.

De a már képződött nyelv és a megerősödött ifjú nemzet azután idegen hatások alá kerülhet, s ezen hatások nyomait magán viselheti a nélkül, hogy eredeti jelleme elmosódna. Azért a nevezett kulturszók, bármi számosak legyenek is, nem a nemzet eredetét, hanem a már eredettnék viszontagságait bizonyítják. A kulturszók közé tartoznak a tulajdonnevek is, a melyeket a magyar nemzet az élete pályáján felszedett, s most is felszed. Ezek, mint a kulturszók is, vendégszók; de vendégszó általában minden szó a magyar nyelvben, melyek a török, perzsa, német, szláv, stb. nyelvekből kerültek abba. — Mind ezek csak külső viszontagságait tükrözik vissza a magyar nemzetnek, de nem tanúskodhatnak eredetéről, nem legelső ifjúságáról.

U t ó s z ó.

Az a vád, hogy a magyarok eredetét csak fölszemmel, azaz egyedül a finn-ugor nyelvek segítségével kerestem, nem terhelhet engemet. Mert nem »Magyarország Ethnographiájában« 1876-ban közlöttem először abbeli nyomozásaimat, hanem már 1864-ben, a Budapesti Szemle XIX. kötetében jelent meg tőlem »A magyarok eredete« cím alatt, egy elég hosszú (97 lapnyi) értekezés. Tizenkilencz év után is, mely idő alatt egy-néhány tapasztalással gazdagabbá lettem, reám nézve érdekes, a mit akkor írtam; s minthogy a magyar tudomány maga is az azt művelők tapasztalásával gazdagszik meg, még arra nézve sem lehet közömbös, visszapillantani, hogy 1864-ben miképen nyilatkoztam az igen nyomatékos ügyben.

»Alig van kérdés, melynek megoldását többen megkísérlették volna, mint a magyarok eredetének kérdése,« ezzel nyitám meg a »Bevezetés«-t. »Mégis maig oldatlanul áll előttünk; sőt ha meg volna is oldva, nem tudjuk, hogy meg van oldva. Ez győzhet meg bennünket arról, hogy nem jó úton keresték a megoldást; mert a ki jó úton jár, az legalább azt találja, hogy nincsen mód megtalálnia, a mit keres; s ez eredmény is nagyon sokat ér.«

»Bármely nemzet eredetét kétféle eszközök segítségével kell keresni, mivelhogy azt *csakis azokkal lehet megtalálni*, ha megtalálható. A segédeszközök egyik fele a *rokon nyelvek* tárházában van lerakva, melyet azokból ki kell szedni; másik fele a *történelmi emlékek és emlékezések*, a melyekhez a *szóhagyományt* vagy *örökölt hírt* is számítjuk. A kétféle eszközök tehát megannyi bizonyítékok, melyek vagy egymást támogatják, s e szerint egymást kiegészítik, vagy egymás ellen tanúskodnak. De az ellenkezés alkalmával sem rontják le egymást, minthogy a nyelvbeli bizonyítékok erősebbek a történelmi bizonyítékoknál, tehát magok is bizonyíthatnak. Mert a történelmi emlékek és emlékezések híja, vagy ha vannak ilyenek, azoknak a nyelvbeli tanúsággal ellenkezése csak azt bizonyítja, hogy a kétféle bizonyítékok különböző időkorokról tanúskodnak, s azért nem egyezők egymással. Példa világosítsa fel. Tegyük fel, hogy a magyar- és erdélyországi rumunokról nem tudná a történelem megmondani, hogy a római legiók és gyarmatok valaha az alsó Dunánál és a régi Dakiában tanyáztak, nem is tudná, hogy keleti római császárság is volt (s a Balkán félsziget a szlávok behorolásai előtt erősen el volt rómaiiasodva),¹⁾ mégis a rumunok nyelve csak oly világosan bizonyíthatná, mint most, mikor ama történelmi emlékek és emlékezések megvannak, hogy ő a római nyelvvel kapcsolatban van; sőt az egybehasonlító nyelvtudomány azt is bizonyossággal kihozná, hogy a rumun nyelv nem testvére a latinnak, hanem egyik fia, a melynek vonásaiban a másik szülének képe is sejthető, épúgy mint a portugál, a spanyol, az olasz és franczia nyelvek is fiai a latinnak.«

»A nyelvbeli tanúságok többet érnek a történelmi tanúságoknál, mert olyan korból valók is lehetnek, a melybe a történelem föl nem ér; vagy ha fölér is abba, de nem vette észre, a mi a nyelv tárházában emlékpénz gyanánt le van téve. Még egy, még pedig legnagyobb előnye van a nyelvnek az egész írt vagy mesélt történelem irányában, s az a *csalhatatlanság*. A nyelveket, tehát az egyes nyelvtényeket, nem emberi önkény

¹⁾ Ez új hozzátétel, mert 1864-ben a rumunok hol keletkeztek még titok vala előtttem.

alkotja vagy koholja; azok úgyszólván magoktól, a létel legnagyobb és legbizonyosabb szükségéből lettek, mint a természet tárgyai. Ámde a történetek emlékei nagyon is az emberi önkénytől függenek, s a történelmi emlékezéseket nemzeti hiúság, vagy önzői hajlam észrevétlenül is kiszínezi, sokszor éppen meg is hamisítja.»

Ezen bevezetés után a magyarok eredetét előbb *nyelvbeli*, azután *történelmi* bizonyítékok segítségével kutattam.

Nyelvbeli bizonyítékokat szolgáltatottak a) a számnevek, még pedig a finn, ugor és *török* számnevek, s az eredmény azt mutatta, hogy a magyar számnevek közelebb állnak a vogul számnevekhez, mintsem a törökökhöz;

b) az emberi testre vonatkozó névszók;

c) az első szükségű igék;

d) a természeti tárgyak nevei;

e) a nemet és rokonságot jelentő szók;

f) a foglalatosságra és műveltségre vonatkozó szók;

g) a hitre vonatkozó szók, mindannyiszor a magyar, finn, vogul és *török* nyelvből szedvék.

Ezek után következtetém a grammatikai tanúságot.

A nyelvbeli bizonyítékok eredménye az lőn, hogy a finn, ugor és török nyelvek összesen az *altaji rokonságot* teszik, mely a szélesebb, első rokonság. Erre egy újabb rokonság következett, mely egy szűkebb, szorosabb együttlakást föltételez, s ez a *finn-ugor rokonság*. »Az első együttlakás (mely alatt az *altaji rokonság* képeződött) minden történelmi emlékezeten túlesik; arról csak a nyelvek tanúskodhatnak. A második szűkebb együttlakás is (mely alatt a *finn-ugor rokonság* képeződött) nagyobbbrészint, ha éppen nem egészen, túlvan a történelmi emlékezeten; arról is tehát legtöbbször a nyelvek magok beszélnek. Mert a történelem általában csak kész nemzeteket ismer.»

Mint hogy a finn-ugor rokonság csak a többi altaji népektől, tehát a *török népektől* való elválás után képződhetett: azért szorítkoztam, sőt kellett is szorítkoznom a vogul és a magyar történelmi bizonyítékokra. Az egész vizsgálatnak végeredménye pedig így szól:

»A nyelvek vallomásából bizonyossá lesz, hogy a finn, ugor és török nyelvek együtt valaha *egy köznyelvet* tettek,

melynek népe hasonlóképp egy közös, magában még nem osztott, nép vala. Idő multával ama közös népnek egy része, a török nyelvű nép, elvált, mely azután mintegy magában folytatta népi és nyelvi szaporodását. Együtt maradának még a finn és ugor nyelvek; sőt lehet, hogy ezek hagyták volt oda az eredeti fészket, s úgy történt az első elválás. A köznyelvű közös nép hol lakott, nem tudjuk, hihető, hogy az Altaji hegység vala eredeti bősége; mert a finn-ugor népek alkalmasint az Obi és Irdis felső vidékeiről húzódnának az Ural felé. — A finn-ugor népek, talán akkor, miután az Uralt elérték volt, hasonlóképen elválának egymástól; minthogy a finn nyelvű csoport már Kr. születése táján jutott a Balt-tenger északi és keleti partjaira. Az ugor népek is *hunugur* (Jordanesnél), *onogur*, *unugur* (Priscusnál), *ogor* (Theophylactusnál) stb. név alatt csakhamar ismeretessé váltak. Jelen időben, a nyelvek tanúsága szerint, a votják, szürjén (perm), mordvin, magyar, vogul és osztják nyelvek teszik az ugor nyelvesoportot; de hány ugor nyelv és nép enyészett el azok közül, melyek az Ural innenső vagy tulsó oldalairól a Káma, Volga és Don mentében a Feketetengerre s innen Közép-Európa felé törekedtek, — azt nem tudjuk.

A nyelvek tanúsága a mordvin, vogul és osztják nyelvekhez sorozza a magyar nyelvet; a magyar nyelvnek és népnek tehát ezekkel kellett leghosszabb ideig együttlennie. Ha kérdezzük, hol lehetett saját közös fészkek? a történeti bizonyítékok a Volga, Káma, az alsó Irdis és a felső Jajk (Ural-folyó) mellékeire utalnak, a melyek közt az Ural-hegység az egyetlen magasság, a szó teljes értelmében, az *ottani világnak öve* (cingulum mundi). Oda mutatnak azon történeti bizonyítékok is, a melyek a magyarok eredete felől tanúskodhatnak.

A mai tudományom és tapasztalásom abba a melyék-fonálba, melyet 1864-ben felhúztam, több bél-fonalat tud ugyan szőni: de az egész szövetnek nagysága, széle-hossza nem változik meg, csak hímei láthatóbbakká lesznek.

Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mívelése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l. 40 kr. — IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignác tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartottgyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól 15 kr. — VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészdedő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l. 30 kr. — IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. — VII. Szám. Aeschylus. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. Imre Sándor l. tagtól 1876. 97. l. 60 kr. — X. Sz. Bérczy Károly emlékezete. Arany László l. tagtól 10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. Szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. Mayr Auréltól. 10 kr. — II. Szám. A mandsuk szertartásos könyve. Bálint Gábortól. 10 kr. — III. Szám. A rómaiak satirájáról és satirairóikról. Dr. Barna Ignác l. tagtól. 20 kr. — IV. Szám. A spanyolország arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. Goldziher Ignác l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. Szász Károly r. tagtól. 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István l. tagtól. II. Vaszary Kolozstól. III. Révész Imre l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. Bartalus István l. tagtól. 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszonytagjai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 20 kr. IX. Eranos. Télfy Iván lev. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. Joannovics György l. tagtól. 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Barna Ferdinánd l. tagtól. 50 kr. — II. Podhorszky Lajos, magyar-sínai nyelvhasznítása. Budenz József r. tagtól. 10 kr. III. Lessing (székfoglaló). Zichy Antal lev. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolata Magyar és szuomi irodalom között Barna Ferdinánd, lev. tagtól. 10 kr. — V. Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban. Barna Ferdinánd l. tagtól. 30 kr. VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. Télfy Iván lev. tagtól. Ára 30 kr. — VII. A nevek uk és ük személyragairól. Imre Sándor l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. Ballagi Mór r. tagtól. 20 kr. — IX. A töröktatár nép primitív culturájában az égi testek. Vámbéry Ármin r. tagtól. 10 kr. — X. Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) Volf György l. tagtól. 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. Dr. Ábel Jenő től. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány Istenei s ünnepi szertartásai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. Dr. Genetz Arvidtől. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetről. Gróf Zichy Ágost tól. 1 frt. — V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta Szász Károly r. t. 10 kr. — VI. Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. Hunfalvy Pál r. tagtól. 20 kr. — VII. Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben. Mayer Auréltól. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Dr. Ábel Jenő től. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. Dr. Podzer Károly tól. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló Imre Sándor r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. Budentz J. r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. Dr. gróf Zichy Ágost l. tagtól. 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. Ballagi Mór r. tagtól. 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzetisége. Vámbéri Ármán r. tagtól 30 kr. — V. A Kün- vagy Petrarkacodex és a kúnok. Hunfalvy Pál r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag fölött. Szász Károly r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. Barna Ferdinánd l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája. Dr. Ruzsicska Kálmántól. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb istni lényei és áldozat szertartásai. Barna F. l. tagtól. 30 kr. — X. Lessing mint philologus. Dr. Kont Ignácztól 30 kr. — XI. Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Székfoglaló. Bogisich Mihály l. tagtól 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. Simonyi Zsigmond l. tagtól 20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) Simonyi Zsigmond l. tagtól	30 kr.
II. Etzelburg és a magyar hünmunda. (Székfoglaló). Heinrich Gusztáv l. tagtól	20 kr.
III. A M. T. Akadémia és a szömi irodalmi társaság. Hunfalvy Pál r. tagtól	20 kr.
IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) Joannovics György t. tagtól	30 kr.
V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. Ballagi Mór r. tagtól	10 kr.
VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophocles tropusaival. Míveltségtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) Dr. Petz Vilmos tanártól	60 kr.
VII. Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. Szász Károly r. tagtól	10 kr.
VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. Bogisich Mihály l. tagtól	30 kr.
IX. Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. Jakab Elek l. tagtól	50 kr.
X. Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kültag felett. Dr. Heinrich Gusztáv l. tagtól	40 kr.
XI. Újabb adalékok a magyar zene történelméhez Bartalus István l. tagtól	40 kr.
XII. A magyar romanticismus. (Székfoglaló). Bánóczy József l. tagtól	10 kr.
XIII. Újabb adalék a magyar zene történelméhez. Bartalus István l. tagtól	40 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások birálata,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM: Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.